

*Віктор Стрельников,
доктор педагогічних наук, професор
Полтавський університет економіки і торгівлі,
м. Полтава (Україна)*

ДУХОВНИЙ СВІТ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ СТУДЕНТА

Сучасна криза обумовлена втратою людиною почуття природного порядку речей і утворенням штучного світу, в якому вона є господарем. Сформувався новий світогляд, несумісний з самим існуванням цивілізації. Криза цивілізації є криза того світогляду, яким ось уже триста років керується система освіти. Сьогодні поступово почали відмовлятися від ідей епохи Просвітництва: матеріалізм відступає, але це не означає повернення в природничий світ. Навпаки суть змін полягає в посиленні апологетики штучного світу. Комп'ютери, Інтернет, віртуальні технології все більше замінюють природу її моделлю.

Популярною стає на Заході філософія «світ як текст» – світ такий, яким ми його сприймаємо, тобто текст. Настає епоха постмодернізму. Якщо і змінюється ідея епохи Просвітництва, то до крайності все розмивається в тексті. Такий розвиток ідей Просвітництва приводить до їх відмови. Людина – підкорювач світу – сприймає ідеологію життя в штучному світі. Це і є наслідок еволюції матеріалізму й атеїзму.

Ця тенденція духовного розвитку є дуже небезпечною. Розуміння, що цивілізація знаходиться перед загрозою загибелі, не веде до утворення нових виховних ідей і методів. Навпаки, виникає новий світогляд, який посилює кризу цивілізації. Рух до загибелі прискорюється духовними змінами в суспільстві.

Порятунком може стати рішуча зміна виховного спрямування всієї системи освіти. Але для цього потрібно розробити нову концепцію виховання, у якій би було вказано чому вчити і як виховувати. Ідея, протилежна сучасній катастрофічній світоглядній позиції, здається очевидною. Криза цивілізації є криза секулярної культури, що означає повернення до релігії. Сама вона повертає людину із придуманого в сучасний світ. У нас церква відокремлена від держави, звичайно, є православні, мусульманські, єврейські школи,

гімназії, інститути, але лише для тих, хто добровільно приходить туди навчатися.

У навчанні знанням і в релігійному вихованні є велика різниця. Знання можна дати примусово, можна людину навчити. Але не можна навчити вірі. Заставити вірити не можна. І саме тому потрібна концепція духовного виховання, яка допоможе людині позбутися від існуючого світосприймання, відкривши шлях вільному пошуку світогляду. Ця концепція має сприйматися самими студентами. Потрібно знайти таку світоглядну модель, керуючись якою студент міг би відмовитися від антропоцентризму і виховувати себе, вибравши близьку для себе світоглядну позицію [1, с. 85].

Загальносвітова тенденція переходу людства до нової стадії – інформаційного суспільства вимагає усвідомлення молодим поколінням пріоритетів загальнолюдських цінностей.

Американський філософ Г. Парсонс стверджує, що планетаризація ціннісних систем є головним напрямком сучасної духовної еволюції людини. Існує також точка зору, що основними рисами нової епохи будуть оволодіння психічними енергіями, космічною свідомістю, прорив до пізнання багатовимірної побудови Всесвіту [2, с. 182]. У зв'язку з цим завданням вищої школи є піднесення свідомості студента на найвищу ступінь згідно із законами Природи і Космосу, адже розвиток духовного світу індивідуальності студента є найголовнішим гуманістичним завданням людства.

Однак у вищих закладах освіти України поки що гострою залишається суперечність між раціональною парадигмою навчально-виховного процесу, зорієнтованою на понятійно-логічну свідомість студента (абсолютизація цінності раціональних наукових знань), та ірраціональною суттю змісту духовності, підґрунтям якої є субстанціональні інтуїції суб'єктивного ядра індивіда, його ціннісно-сміслової свідомості. Розв'язання цієї суперечності вимагає відповіді на питання: які духовно-світоглядні основи можуть бути сьогодні обрані як оптимальні варіанти у навчально-виховній діяльності? Адже жодна система освіти у світі не вчить людину жити і діяти відповідно до універсальних законів Природи і Космосу, а їх

загальна суть полягає в тому, що будь-яка людська діяльність має бути одухотвореною і піднесеною [2, с. 182].

Тому в центрі уваги вищої школи має бути духовний світ індивідуальності студента, розвиток його духовного потенціалу, здібностей, можливостей творчої самореалізації. Духовний потенціал вищої школи має об'єднувати в єдине ціле духовні сили студента, можливості їх актуалізації в його цілеспрямованій духовній діяльності, ґрунтуватися на духовному досвіді, включати його компетентність, яка відображає загальний рівень духовного розвитку особистості.

З цієї позиції духовний потенціал є феноменом активності суб'єкта, спрямованої на формування значень, які визначають семантичне поле культури, духовний досвід. А оскільки духовна індивідуальність студента зростає, коли закріплені в нормах духовні цінності стають невід'ємною частиною його суб'єктивної реальності, то саме нормативно-регулятивні механізми спрямовують духовну активність особистості на досягнення мети, врівноважують її можливості в рамках об'єктивно існуючих норм і цінностей.

У сучасних умовах вищої школи важливо так будувати навчальний процес, щоб він відповідав критеріям духовності. Проблемність вирішення даної проблеми ускладнюється дещо спрощеним розумінням духовності в середовищі аналітиків освіти. Вразливість інтелектуального підходу до розгляду даної теми полягає в тому, що знання вважаються адекватними лише в узгодженні дії і її рефлексії. Посилює адекватність вирішення досліджуваної проблеми застосування техніки аналізу текстів, рефлексивного забезпечення і методологічних засобів організації інтелектуальних процедур [2, с. 183].

Духовний розвиток індивідуальності студента проходить сім рівнів: рівень біологічного індивіда; рівень психофізіологічного індивіда, або рівень виживання; рівень психічного індивіда, або рівень емоцій, пристрастей і бажань; рівень ієрархії мотивів, рівень дискретного дискурсивного мислення, рівень соціального індивіда; рівень особистості як суб'єкта вольової дії; рівень континуального інтуїтивного розуму, рівень свободи волі; рівень співчуття і співпереживання, рівень душевної чуйності і любові; рівень трансцендентного.

На перших трьох рівнях духовності, які входять у нижче «Я» особистості з ведучою смисловою мотивацією егоцентричного володіння, критичні переживання (стрес, фрустрація, внутрішній особистісний конфлікт) найчастіше є внутрішніми спонтанними реакціями на порушення рівноваги з навколишнім світом (дезадаптація). Саморозвиток студента відбувається через відчуження духу від тіла, емоцій та пристрастей, картини світу і, водночас через підведення їх під контроль волі особистості як здатності до породження дії на основі інтелекту. На четвертому, перехідному рівні духовності перехід до вищого «Я» відбувається через творення заново ієрархії смислів, розвиток мотиваційного контролю, конверсії особистості. На останніх трьох особистісних рівнях духовності, які входять у вище «Я» з ведучою смисловою мотивацією світоцентричного буття, критичні переживання звернені до зовнішнього світу, породжуються безпосереднім дієвим ставленням особистості до світу, до іншої людини, до абсолюту; в породженні дії за цим відношенням відбувається смислове становлення особистості (її саморозвиток). Критичні переживання вищих рівнів духовності частіше є проявом добровільного порушення рівноваги зі світом принципово новою метою (якою особистість виходить за межі своїх операційних можливостей) та ініціативного вольового напруження при породженні дії [2, с. 211].

Саморозвиток особистості студента можливий лише тоді, якщо уже є доволно сформовані актуально неусвідомлювані але актуально контрольовані психічні механізми саморозвитку (релаксація, антиципація, рефлексія, децентрація, медитація, емпатія, інтроєкція). У практичній психології є великий вибір методик для розвитку необхідного психічного механізму (методи психічної саморегуляції; ігрові та дискусійні методи; екзистенціальні, медитативні, сенситивні та трансперсональні тренінги). Розвиток студента передбачає ініціативне порушення ним рівноваги зі світом, прагнення до мобілізації своїх ресурсів, що збільшує можливості реалізації його як особистості.

Із зростанням рівнів духовності нижчого «Я» внутрішні критичні переживання з психофізіологічних (стрес) стають все більш психічними (фрустрація), соціально-свідомими

(внутрішній особистісний конфлікт) і особистісно-смісловими (криза особистості). Із просуванням рівнями духовності на передній план виходять більш вищі цінності і зменшується егоцентризм («влада-володіння» у психофізіологічного індивіда, «користь-корисність» у психічного індивіда, «істина-істинність» у свідомого соціального індивіда, «свобода – вільність» у особистості як суб'єкта вольової дії, «краса» на рівні свободи волі, «добро» на межі співпереживання і співчуття, «віра» на рівні трансцендентного). Сміслові поля вищого «Я» базуються на вищих цінностях (краса, добро, віра) і проявляються у смислових відношеннях до світу, до іншої людини, до абсолюту.

Нижче «Я» і вище «Я» особистості взаємопов'язані і невіддільні одне від одного. Кожний наступний рівень не тільки включає свої можливості, а й підпорядковує собі нижчі, перетворює ієрархію мотивів особистості, виводить особистість за межі самої себе (якщо сформований наступний психічний механізм саморозвитку). Студент у своєму розвитку може досягти найвищих рівнів духовності. Саморозвиток особистості як ініціативний саморух за рівнями духовності здійснюється спочатку ідеально (думкою) завдяки принципово новій меті як новий ідеальний мотив, але дійсним він стає через розвиток волі особистості як здатності породжувати дію на основі задуму. Засобами розвитку духовного світу індивідуальності студента і водночас засобами творення себе як особистості на цьому шляху є психічні механізми саморозвитку.

Література

1. Лебедик Л. В. Індивідуалізація педагогічної підготовки магістрів / Л. В. Лебедик // Індивідуалізація навчального процесу на шляху європейської інтеграції вищої освіти України: матеріали міжнародної наук.-методичної конф. (Полтава, 26-27 березня 2009 р.). – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 179 с. – С. 84-86.

2. Стрельников В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання / В. Ю. Стрельников. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. – Кн.1. – 295 с.